

A trădat Mihail Sebastian?

Explicații într-un dialog cu Camil Baltazar

- Mi-e foarte greu să-ți vorbesc despre noua mea carte. Când am scris-o? de ce am scris-o? – iată întrebări care merg departe, dincolo de confidențele literare, la care cititorii dumitale ar avea dreptul și care i-ar putea, eventual, interesa.

De două mii de ani este și nu roman, dar este mai ales altceva, un lucru atât de intim, încât astăzi, la apariția cărții, mă întreb cu spaimă dacă n-am trădat prea multe lucruri, dintr-o experiență, pe care mă mândream multă vreme s-o ascund sub un surâs.

Știam că voi scrie într-o zi această carte. Într-un fel. Într-un fel, a fost poate unica mea rațiune de „a mă face scriitor” (lucru pe care nu l-am dorit și pe care nici azi nu-l doresc). Aveam de spus anumite lucruri, care mă sufocaseră în cele mai vechi amintiri ale mele de copilărie și adolescență. Credeam că spunându-le mă voi simți mai liber. Iată că le-am spus.

- Mă surprinzi și nu cred că sunt singurul surprins. Dumneata ești un scriitor care te-ai interesat mereu de probleme de cultură și politică românească. Iată-te, deodată, evreu – și încă evreu pasionat.

- Nu. Nu te poți converti la o tragedie. Nu e o convertire și nici măcar o întoarcere nu e. Am rămas mereu evreu, fără simulare, fără echivoc. Dar am crezut și cred că e posibil, evreu fiind, să iubești cultura românească și să crezi în cadrul ei. Această convingere nu mergea însă până la idolă, căci am știut totdeauna că existența mea va trebui plătită cu suferință. Am plătit deci și voi mai plăti. Între timp însă, fără revoltă și fără iluzii, mi-am spus că ciudata mea situație (ca să nu spun „dramă”, cuvânt ce te-ar putea speria) merită să fie privită cu luciditate și, pe cât posibil, înțeleasă. E ceea ce am încercat să fac în *De două mii de ani*.

- De ce acest titlu curios?
- Nu mi se pare curios. Mai degrabă explicit. „De două mii de ani”, pentru că de 2000 de ani drama iudaică a fost și a rămas aceeași. Eu nu cred în cauze locale și specifice ale antisemitismului. Întâi e antisemitismul – pasiune ireductibilă – și pe urmă se inventează cauzele – focul este etern. Poate cam monoton, dar foarte eficace.

- E o carte de luptă romanul dumitale? Și, mai ales, este un roman sau un pamflet?
- Nu. În nici un caz o carte de luptă. Poate una de renunțări. Și, în nici un caz, un pamflet. Vezi, greșesc vorbindu-ți despre „tema” ei. Ai putea crede că am scris o carte cu teză, cu revendicări, cu proteste.

Nu știu dacă anumite erori de construcție ale cărții, pe care eu le văd foarte bine, nu vor ascunde, din nefericire, linia ei directoare. Sper că nu. În orice caz, pentru că mă întreb, îți voi răspunde și pentru dumneata și pentru cititorii dumitale.

Romanul acesta are trei momente esențiale: 1923, 1929, 1933. Primul moment este al marilor scandaluri universitare, când eroul cărții („un evreu neprevenit”, cum spune Nae Ionescu în prefață) descinzând la București este dintr-o dată readus la conștiința de evreu, tocmai de persecuțiile la care este supus. Această primă parte, exact până la pagina 141 a volumului, este un lung *examen iudaic de conștiință* și formează oarecum momentul interior al cărții.

Al doilea moment al romanului se depărtează voit de atmosfera primului. Intervin aici cu totul alte personaje și preocupări. Suntem prin 1929. Antisemitismul este în descreștere, scandaluri nu mai sunt, liniștea pare reală. Eroul meu trece printr-o epocă de indiferență față de iudaism. El are credința că se află ancorat în viața și în cultura românească. În această de a doua parte, până pe la pagina 280, cartea nu mai are de aceea nimic iudaic, ceea ce îl va deruta probabil pe cititor, care îl va bănuși pe autor de a-și fi pierdut busola. Adevărul e că această absență de preocupări evreiești în miezul cărții (contrastând cu titlul) a fost voită și a urmat o logică interioară, pentru mine limpede. Amori, discuții, fapte, oameni, portrete, tot ce se află în această parte a fost acumulat anume pentru a marca distanța între două momente opuse.

A treia parte a romanului este însă o întoarcere la punctul de plecare. Liniștea din 1929 a fost superficială. Acum, în 1933, în plină criză economică, antisemitismul își recapătă vechile lui drepturi sub varianta unei mișcări revoluționare, confuză, dar mai ales

păcălită de obiectivele ei, care sunt mereu aceleași: moarte jidanilor! Eroul meu înțelege încă o dată, dar acum pentru totdeauna, că destinul lui nu poate fi amăgit, ci că trebuie trăit până la urmă, cu resemnare. Poate și cu puțină ironie. Tot ce îi rămâne de făcut este să lucreze pentru lumina lui și să nu-și facă altminteri nici o iluzie despre nimeni și despre nimic.

Îmi pare foarte rău că m-ai obligat să-mi rezum cartea, și-mi pare și mai rău că am rezumat-o atât de schematic. Bănuiești însă că toate acestea nu sunt nici atât de abstracte nici atât de „principiale” – dacă-mi îngădui cuvântul. Cred, dimpotrivă, că sunt oameni în *De două mii de ani*, fapte și oameni.

- Cei care au citit romanul cred să fi recunoscut acolo oarecari modele din viață. Are într-adevăr cheie cartea dumitale? Și dacă are, nu vrei să ne-o comunici și nouă?

- Nu, nu are nici o cheie. Cel puțin eu n-o cunosc. E o adevărată manie această pasiune dedectivistică de a căuta în orice roman care apare numele eroilor reali. Când a apărut *Întoarcerea din rai* a lui Mircea Eliade, au fost oameni serioși care să-și piardă zile și nopți pentru a „identifica” nu știu ce personaje. Amuzamentul ăsta mi se pare copilăros și plin de păcăleli. Nu află niciodată nimic pentru că nu ai ce afla. În orice caz, cartea mea nu ascunde asemenea secrete. Sunt probleme și conflicte ce s-au dezbătut public la noi, ceea ce va sugera, poate, oarecari asemănări cititorului inventiv – dar asta e tot.

- E totuși fatal ca într-o carte de strictă actualitate, cum este a dumneata, să se

afle oarecari elemente de cronică adevărată.

- Dar te înșeli: romanul acesta este poate de interes actual, dar în nici un caz nu e ceea ce se cheamă o „carte de actualitate”. N-am scris-o acum și, mai ales, n-am scris-o sub presiunea evenimentelor de acum. E un vechi, un foarte vechi proiect al meu. M-am gândit de mult, din liceu poate, mai de demult chiar, la o asemenea carte în care „să spun tot”. Romanul l-am început la Paris în 1931 – deci, după cum vezi, într-un moment când antisemitismul era numai aproape o inofensivă prostie, nu o „forță revoluționară” cum e astăzi.

Întorcându-mă în iulie acel an, în țară, primul lucru pe care l-am spus profesorului meu Nae Ionescu a fost acesta: „scriu o carte evreiască”. M-a îndemnat bucuros s-o scriu și s-o termin.

- Tot de atunci datează proiectul prefeței cu care apare „De două mii de ani”?

- Desigur. L-am cerut profesorului o prefață în 1931 și acum, în 1934, când mi-a fost gata cartea, mi-a dat-o. Ceream o prefață nu numai profesorului meu, lângă care am învățat să gândesc, dar o ceream și bunului cunoscător de probleme iudaice, Nae Ionescu, autor al câtorva tulburătoare studii asupra iudaismului, apărute de mult, prin 1926 în „Cuvântul”. Eu nu le-am uitat, cum n-am uitat nici îndurera „Duminecă”¹, pe care el a scris-o în iarna lui 1927-1928, după Oradea Mare. Bunii mei evrei și bunii mei antisemiți au memoria scurtă.

- Prefața luminează oare semnificația cărții dumitale?

- Nu știu. N-am căderea să o judec. E și acolo un punct de vedere teologic, în lumina căruia nu mă recunosc. Întrebările mele sunt altele, dar dacă nici profesorul meu Nae Ionescu nu le-a răspuns, e probabil că nu le va răspunde nimeni. E un destin într-asta și nu o carte să fi scris, dar cinci, dar cincizeci, tot acolo aș adauge. Fiecare dintre noi rămânem baricadați în ceea ce am apucat să fim și, dincolo de asta, totul este zadarnic.

- Atunci? Nici o soluție? Nici un îndreptar? Cartea dumitale nu-i propune cititorului, care ar trăi o dramă identică, nici un mijloc, nici un sfat de salvare?

- Nu. Nu am soluții de dat. Fiecare își rezolvă sau nu-și rezolvă pentru sine propriile sale răfuieli. Aș fi fericit să știu că un om, un singur om, a găsit o consolare citindu-mă, că unuia singur l-am ajutat să-și lămurească drumul, dar nu cred că voi avea această bucurie. Cartea mea a fost scrisă pentru dezlegarea câtorva tristeți, dar ea însăși, astăzi, nu e decât o tristețe mai mult.

(„Reporter”, miercuri 27 iunie 1937)

¹ Rubrică permanentă a profesorului, la fiecare capăt al săptămânii.

Note pe o carte de A.L. Zissu

În literatură, d. A.L. Zissu aduce un material epic și psihologic, care păstrează un timbru cu totul distinct. Este o întregă lume de pasiuni, eroi, tragedii, peisajii, este mai ales o întregă atmosferă, pe care acest talmudist-scriitor de limbă românească o revelează ochiului nostru surprins. Târgul ovreesc obscur, umbrele sinagogilor seara, tinerii lunateci istoviți de lectură și speculație metafizică, apăsarea veacurilor de «gheto» și de singurătate, căutarea intimă, vrăjitoarească aproape, a lui Dumnezeu, evadările și înfrângerile celor ce nu mai cred sau cred prea mult - atâtea accente ce fac din literatura d-lui A.L. Zissu un district personal de artă! Aliajul lor cu limba românească - simplă, lapidară, cursivă, limbă de raporturi sociale, nu limbă de speculație interioară, este un aliaj curios, inegal, cu semnificații dramatice, cu întorsături și căutări înfrigorate, cu un ritm când domol și grav, când precipitat, neliniștit și violent.

«Noi...», acest volum cu titlu de proclamație, fără să fie o carte de literatură, ci una de polemică și luptă, afirmă încă odată atribuțiile de scriitor ale d-lui Zissu, trecându-le din lumea artei în lumea cotidiană a gazetei, unde departe de a-și pierde virulența, și-o mărește prin nu știu ce valoare de reprezentanță colectivă, vibrând în fiecare din aceste pagini, scrise de un om pentru un neam.

Volumul este o culegere de eseuri, pamflete și studii, publicate în timpul a zece ani dintre cei mai dificili și mai neclari pentru poziția sufletească și politică a evreului din România. Paginile d-lui Zissu, desprinse din luptă, sunt calde încă de învolburarea acestei lupte, încordate și pătimase deci, dar în același timp (printr-o lege care îl face pe evreu pasionat și lucid laolaltă) neiertător de critice cu ele însele. Atacurile d-lui Zissu sunt complexe prin obiectul lor și prin spiritul lor: dușmanii cărora li se adresează stau și de o parte, și de alta a baricadei. Procesul antisemitismului desigur - dar de asemeni procesul iudaismului, procesul anumitor forme de iudaism, prea timide sau false, pornind de la grave confuzii și de la ușoare renunțări și diluând astfel o poziție spirituală, care ori este patetică și intransigentă, ori nu este deloc.

Sunt simple desigur (vreau să spun imediat explicabil), resorturile atitudinii d-lui A.L. Zissu față de antisemitism. Pasagiul următor (pe care îl transcriu mai puțin pentru obiectul lui polemic, cât pentru forța dialectică, pentru subtilul lui de a disocia) rezumă această atitudine.

Panica și tulburarea de azi, deși potențial cele mai formidabile în istoria civilizației, au totuși, aceeași veșnică supapă: naționalismul. Nu acel naționalism care, sinteză creatoare a tuturor virtuților și caracteristicelor unui grup

de oameni cari suferă, se bucură, se pasionează, cântă, se frământă cu uneltele de expresie și făurire comune moștenite de la strămoși comuni și încadrat într-un peisaj care înfige în ochii tuturor aceleași tipare de frumusețe, devine un patrimoniu al culturii universale, făcut danie de acest grup. Ci, acel naționalism văduvit de orice virtute: anarhic, fără a fi revoluționar; obscurantist, fără a fi fanatic; distructiv, fără viziunea arhitectonică a reconstruirii; exaltat, fără a fi creator; arțăgos, fără a fi curajos; brutal, fără a fi hotărât; criminal, fără a fi eroic; violent, fără a fi energic; patetic, fără a fi profetic; retoric, fără a fi gramatical; necesarmente laș, pentru că atacă numai dezarmați și al cărui unic ventil este: antisemitismul.

Mai puțin cunoscute sunt motivele, care îl fac pe d-lui A.L. Zissu să fie în chiar sânul iudaismului (al celui din România bine înțeles și anume numai din centrul «aristocrat» al orașelor), să fie un dizident. Căci adversarul cel mai de temut al orientării d-sale spirituale nu este antisemitul, ci «izdraelitul», specie jucând jumătate pe banda asimilării și jumătate pe banda sionismului [...].

Este în reacțiunile d-lui Zissu un nerv tragic, căruia în limbaj freudian i se zice complex de inferioritate și care pare să comande întreaga sensibilitate iudaică în «gheto». Purtând stigmatul unei adversități generale de veacuri, trăind sub apăsarea bruscă sau lentă a istoriei, dar în același timp aducându-și aminte de o ascendență biblică și regală, conștient de chemarea lui spirituală, iudeul este împărțit între

Continuare în pag. VIII